

Spokojenost s celkovým pracovním životem: co představuje a s čím souvisí?

Jan Červenka

Overall Working Life Satisfaction: What It Represents and What It Correlates with?

Abstract: Working life is one of the important factors that affect overall quality of life and subjective well-being. Measuring its quality has been the focus of many recent projects and surveys implemented in the Czech Republic. The following text deals with the most general indicator of the quality of working life, namely overall working life satisfaction. It analyzes the relationship of this indicator with subjective well-being and its non-work aspects as well as with current job satisfaction. The results show that overall working life satisfaction is a broader category than current job satisfaction, it is much more closely related to subjective well-being than the latter, and it differs from the latter sufficiently to be considered a valid specific indicator.

Keywords: quality of working life, overall working life satisfaction, subjective well-being, Czech Republic

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2015.1.13.207>

V rámci grantového projektu s podporou TA ČR Proměny kvality pracovního života¹ proběhl v polovině roku 2014 rozsáhlý výzkum mezi ekonomicky aktivní populací České republiky², který se zevrubně zaměřil na kvalitu pracovního života. Samotný projekt je primárně cílený na aplikaci dosavadního výzkumu a s ním spojených teoretických poznatků v praxi, přičemž jeho hlavním úkolem je vytvoření praktického nástroje, který umožní snadné získání určité zpětné vazby všem zainteresovaným aktérům v oblasti práce a který bude způsobilý monitorovat další vývoj v této oblasti, přičemž údaje z šetření KPŽ 2014 poslouží jako výchozí datová báze pro srovnání v čase i prostoru. Projekt přitom přímo navazuje na dřívější projekty týmu v obdobném složení, jež rozvíjely koncept kvality pracovního života v našich podmínkách a jejichž výsledkem kromě jiného bylo vyvinutí indikátoru subjektivní kvality pracovního života [Vinopal 2011]. V tomto textu se budeme podrobněji věnovat fakticky nejobecnější proměnné spojené s oblastí práce zahrnuté v šetření, a sice spokojenosti s celkovým pracovním životem³, kterou výzkum KPŽ 2014 měřil, stejně jako většinu ostatních proměnných, prostřednictvím číselné jedenáctibodové škály se slovně definovanými krajními kategoriemi.⁴ Pokusíme se přitom zjistit, zda a nakolik se tato proměnná odlišuje od spokojenosti s prací v hlavním zaměstnání, jaká je její souvislost s jinými proměnnými včetně celkové životní spokojenosti (*subjective well-being, SWB*) a jaké faktory spokojenost s celkovým pracovním životem významně ovlivňují.

Spokojenost s celkovým pracovním životem jako indikátor kvality pracovního života

Práce nejen jako zdroj obživy, ale i jako prostředek seberealizace, vnitřního naplnění a jeden z klíčových prvků integrace jedince do společnosti a jeho zakotvení v ní je jednou z nejdůležitějších součástí lidského života, která se silně promítá do jeho kvality. Práci v průměru strávíme podstatnou část života a práce náš život a náš čas zásadním způsobem formuje

a strukturuje. Jejím prostřednictvím navazujeme a udržujeme sociální kontakty, práce kromě finančního a materiálního zabezpečení spoluurčuje naše společenské postavení, poskytuje nám takovou či onakou prestiž ve společnosti, může být zdrojem uspokojení, zábavy, naplněním smyslu života, ale i příčinou stresu, únavy, nespokojenosti, deprese a zhoršení zdravotního stavu, jak fyzického, tak duševního. Jak v praxi, tak v teoretickém bádání řady oborů je patrná snaha tuto oblast života rozvíjet a optimalizovat, což vyžaduje i její zevrubné zkoumání a teoretické uchopení. Snaha měřit kvalitu pracovního života, ať už objektivními indikátory podchytenými v různých statistikách, nebo i subjektivními indikátory na základě různých empirických výzkumů, má dlouhou historii, která pokrývá období minimálně od poloviny 20. století, a různé teoretické úvahy na tomto poli sahají do ještě mnohem vzdálenější historie až ke klasikům sociologie, ekonomie, politické filosofie nebo psychologie, jako je Max Weber, Adam Smith, Karel Marx, Friedrich Engels či Sigmund Freud [viz např. Vinopal 2011; Čadová, Paleček 2006; Danna, Griffin 1999; Mareš 2004].

Samotné využívání subjektivních indikátorů získávaných prostřednictvím empirických šetření pro měření kvality pracovního života přitom obecně předpokládá, že tyto indikátory nejsou jen ryze nahodilou projekcí rozervaných niter, myslí a nálad respondentů, ale že nepřímou alespoň částečně odrážejí i objektivní realitu, jakkoli psychologicky podmíněná subjektivní percepce reality je sama o sobě cennou a zajímavou informací. Tento implicitní předpoklad subjektivní indikátory zřejmě více či méně splňují, čemuž nasvědčují jak výskyt zřetelných sociodemografických diferencí v souladu s tím, co by se dalo předpokládat, tak – jako v případě řady dlouhodobě sledovaných sociálněekonomických subjektivních indikátorů – jejich vývoj v čase, jež obvykle velmi dobře koresponduje s objektivně zjištěnými trendy vývoje ekonomiky a životní úrovně [Červenka 2010, 2013].

Přesto je třeba mít stále na paměti některá úskalí spjatá tímto typem indikátorů a být obezřetný při interpretaci jejich

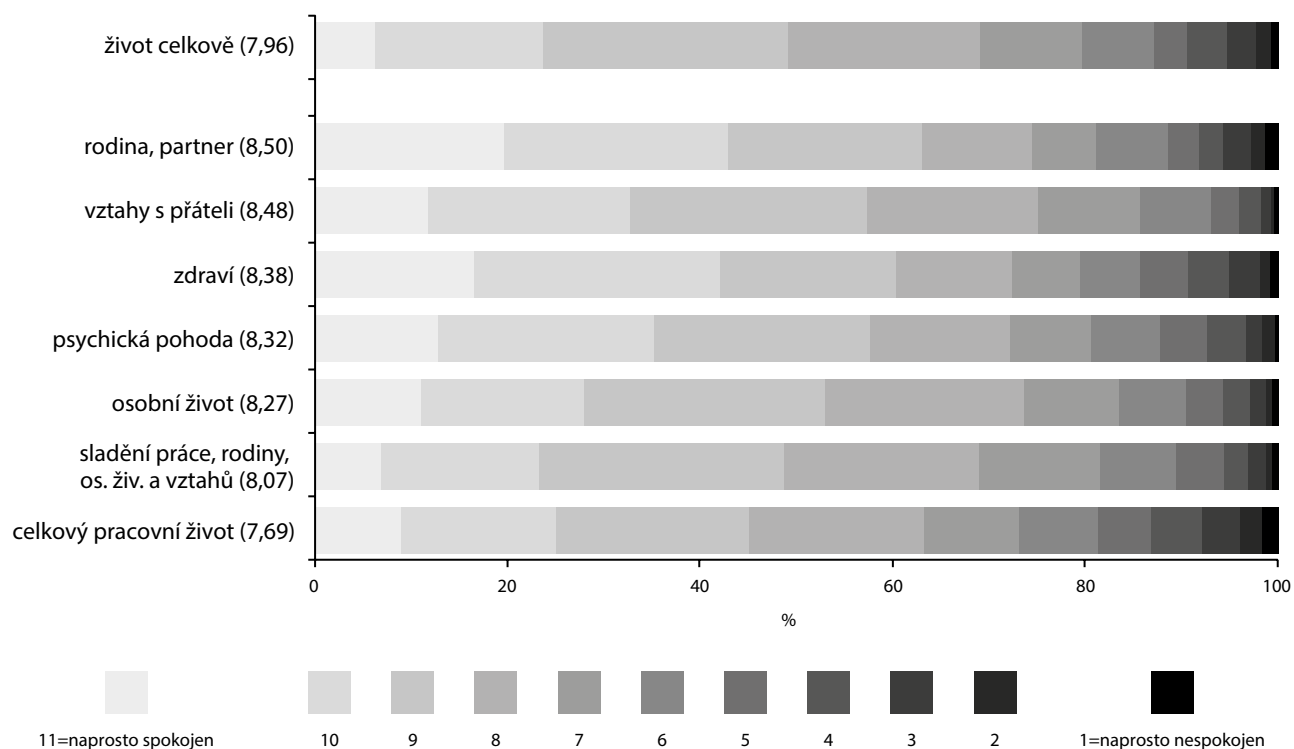
výsledků. Citlivost jednotlivých indikátorů na vývoj v čase, nemluvě o individuálních výsledcích, se může dramaticky lišit v závislosti na použité otázce a škále možných odpovědí, výsledek měření může být zcela nečekaným způsobem ovlivněn kontextem dotazování, respektive postavením otázky v dotazníku a podobné otázky zaměřené na tutéž záležitost mohou produkovat i na první pohled zcela kontradiktorní výsledky [Červenka 2013]. Zejména velmi obecné subjektivní indikátory, jako např. SWB, v jehož případě jsou k dispozici časové řady, které v USA sahají až do 2. poloviny 40. let 20. století a v řadě jiných zemí začínají alespoň od 50. nebo 60. let, vykazují v dlouhodobém časovém rámci mimořádnou stabilitu hraničící v některých případech až s absolutní neměnností, kterou nikterak nenarušil ani bezprecedentní ekonomický a civilizační rozmach spojený s nárůstem životní úrovně ve 2. polovině 20. století [Červenka 2013; Veenhoven 1993]. Právě SWB, jehož empirickému zjišťování a teoretickému výzkumu je mezi sociology, psychology, ale i ekonomy či lékaři celosvětově věnována nejsoustavnější a nejintenzivnější pozornost, jak dokládá nepřehledné množství odborných článků a knih věnovaných pouze tomuto indikátoru [viz např. Diener et al. 1999; Dolan, Peasgood, White 2008; Danna, Griffin 1999; Eid, Larsen 2008; Večerník 2012; Červenka 2013], je přitom při vši své zdánlivé jednoduchosti velmi komplexní a komplikovanou veličinou, do které se osobnostní charakteristiky, temperament a momentální psychické rozpoložení respondentů promítají mnohem silněji než objektivní skutečnost. Je dobře známou a opakovaně empiricky dokladovanou skutečností, že SWB je mnohem silněji spjat např. se subjektivním hodnocením vlastního zdravotního stavu než s objektivním hodnocením založeným na lékařských zprávách nebo že mnohem silněji koreluje se subjektivním hodnocením životní úrovně vlastní domácnosti než s jejím reálným příjmem, majetkem a objektivně měřenou spotřebou. Sociální psychologové již dávno objevili skutečnost, že i tak drastické životní změny jako vysoká výhra v loterii nebo těžký úraz vedoucí k doživotnímu zdravotnímu postižení nemají absolutně trvalé následky, pokud jde o to, jak jedinec subjektivně prožívá a hodnotí svůj život, protože prudký výkyv způsobený příslušnou extrémní událostí je časem postupně korigován a redukován mechanismem psychické adaptace na danou změnu [Brickman, Coates, Janoff-Bulman 1978], přičemž je nepochybné, že analogický proces funguje i v případě běžnějších a řádově méně významných změn. Samostatnou kapitolou v problematice subjektivních indikátorů je pak podoba otázky a hlavně použité škály odpovědí.

Ačkoli rozdílná formulace otázky nemusí hrát a často ani nehraje žádnou významnou roli pro výsledek, někdy naopak i zcela banální a nenápadné odlišnosti mohou mít na výsledek vliv zcela zásadní. Naprosto odlišně se zpravidla chová stejná otázka s ordinální škálou odpovědí mající sudý či lichý počet kategorií. U škál se sudým či naopak lichým počtem kategorií může mít na rozložení odpovědí v rámci škály značný vliv i počet těchto kategorií. Počet kategorií hraje velkou roli zejména u škál lichých, v nichž je jakási neutrální střední kategorie, do které má tendenci se schovat obvykle velká část dotázaných. Často velký vliv na výsledek má konkrétní popis kategorií, případně jeho absence. Je až zarážející, jak diametrálně rozdílně mohou vypadat výsledky u zcela totožně formulované otázky na spokojenost s prací vyjadřovanou

pomocí sedmibodové škály s totožnými krajními kategoriemi, jestliže v jednom případě jsou nějak slovně definovány i ostatní kategorie uvnitř škály a v druhém nikoli [Čadová, Paleček 2006]. Také změna nebo vypuštění adverbia v popisu některé z kategorií použité škály je s to způsobit značné rozdíly v rozložení odpovědí na celé škále, a to zvláště v případě, že se změna dotkne krajních kategorií škály, když např. hodnoty „velmi dobré“ a „velmi špatné“ jsou nahrazeny vypuštěním adverbia „velmi“ hodnotami „dobré“ a „špatné“.⁵ Dobře známou skutečností, dokladovanou mj. na otázkách pravidelně zařazovaných do kontinuálních výzkumů CVVM, jež se zabývají problematikou životní úrovně, je i to, že se mohou značně rozcházet výsledky na první pohled obdobných veličin, jako je hodnocení životní úrovně domácnosti respondenta na pětibodové škále „velmi dobrá“ až „velmi špatná“ a spokojenost se současným stavem, pokud jde o životní úroveň, vyjadřovaná taktéž na pětibodové škále „velmi spokojen“ až „velmi nespokojen“ [Červenka 2013, 2015a, 2015b]. Na výsledek v případě použití číselných škál s doslovně popsanými krajními kategoriemi může mít značný dopad i volba těchto číselných hodnot. Praktické zkušenosti s různými otázkami totiž ukazují, že takto koncipované de facto symetrické škály nejsou jako symetrické vnímány zdaleka všemi respondenty, a to zejména tehdy, kdy číselné hodnoty této škály začínají od 0 nebo od 1 a leží pouze v oboru kladných čísel.⁶ S tímto vědomím ostatně byly konstruovány i škály ve výzkumu KPŽ 2014.⁷

Spokojenost s celkovým pracovním životem je jednoduchým subjektivním indikátorem, který má asi nejbližší k tomu, co obecně chápeme a zahrnujeme pod termín kvalita pracovního života. Pracovní spokojenost přitom obvykle bývá této obecnější kategorii kvality pracovního života podřazována jako jedna z jejích součástí nebo projevů, přičemž sama spadá do širšího komplexu celkové kvality života [Vinopal 2011]. Z tohoto komplexu je přitom obtížné, ne-li nemožné, samotnou kvalitu pracovního života zcela vydělovat. Na jedné straně je kvalita pracovního života jednou z nejdůležitějších složek kvality života jako takové, na druhé straně je oblast práce a potažmo kvalita pracovního života pevně provázána s jinými oblastmi zahrnutými do komplexu kvality života. Jde tu jednak o to, že práce hraje většinou klíčovou roli v otázce materiálního a finančního zabezpečení a uspokojování potřeb, přičemž zejména některé z vyšších duševních potřeb, jako např. potřebu seberealizace nebo potřebu naplnit smysl života, integrovat se do společnosti, získat uznání a podobně, může uspokojovat i přímo sama o sobě. Práce je rovněž přímo spojena s otázkou volného času a specificky s časem, který jedinec může věnovat své rodině, tj. s otázkou sladování práce a rodinných, případně jiných mimopracovních aktivit. Oblast práce je také přímo propojena s oblastí zdraví, a to jak fyzického, tak mentálního. Výkon práce bezprostředně ovlivňuje zdravotní stav, přičemž tento vliv může být nejen negativní (úrazy, nemoci z povolání, zátěž organismu v důsledku vystavení působení hluku, prachu, škodlivých látek, fyzická a psychická únava, napětí, stres a podobně), ale i pozitivní (pravidelný, ukázněnější životní režim, zvyšování fyzické a psychické odolnosti, rozvoj fyzických i mentálních dovedností, pozitivní podněty pro psychiku a podobně). Kvalita pracovního života je tak vedle zdravotního stavu do značné míry provázána i s psychickou pohodou, přičemž práce jakožto zdroj sociálních kontaktů sehrává často podstatnou roli v oblasti vztahů s přáteli.

Graf 1. Spokojenost s životem celkově a s jeho vybranými aspekty (% , průměr)⁸

Pozn.: Položky reprezentující dílčí aspekty kvality života jsou v grafu řazeny sestupně podle výše průměru, jehož hodnota je u každé položky uvedena v závorce. V šetření použitá symetrická numerická jedenáctibodová škála od -5 do +5 se středem v 0 byla v souboru přecíslována na škálu od 1 do 11 se středem 6.

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

V tomto kontextu je samozřejmě otázkou, do jaké míry bude široce založený indikátor kvality pracovního života v podobě spokojenosti s celkovým pracovním životem fungovat jako samostatný a svébytný ukazatel a do jaké míry se bude překrývat s jinými indikátory kvality života a jejich dílčích oblastí. Podíváme-li se na základní výsledky výzkumu, které zachycuje graf 1, vidíme, že spokojenost s celkovým pracovním životem, ačkoli spolehlivě převažuje nad nespokojeností a v celkovém průměru stojí bezpečně v pásmu pozitivní percepce, je ze všech dílčích oblastí kvality života hodnocena relativně nejhůře a zároveň je to jediná dílčí oblast, ve které spokojenost v průměru zaostává za celkovou životní spokojeností (tj. SWB), přičemž druhou nejméně uspokojivou dílčí oblastí podle průměru byla otázka sladění práce s rodinou, osobním životem a vztahy s přáteli, známými a vzdálenějšími příbuznými. Tento výsledek není nikterak překvapivý. Jakkoli

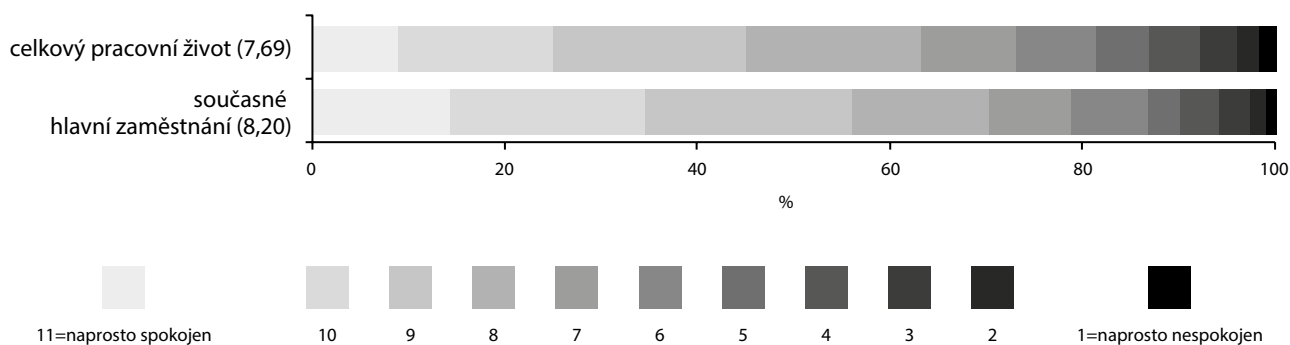
totiž práce může být zdrojem potěšení a jiných pozitivních podnětů fakticky zvyšujících kvalitu života v subjektivním i objektivním vyjádření, ve své podstatě vždy jde o jistou újmu, strast, nutné zlo a ekonomický náklad života jako takového, který je potenciálním zdrojem napětí a nespokojenosti. Lidé primárně pracují proto, aby získali obživu pro sebe a pro svoji rodinu, přičemž do této aktivity musejí investovat svůj čas a své síly, jež by mohli utratit i jinak a ze svého úhlu pohledu často mnohem příjemněji než práci, pokud by nemuseli tímto způsobem vydělávat na živobytí. Ačkoli reálné příslušníky biologického druhu homo sapiens a složité vzájemné vztahy, v nichž se pohybují, žijí a jednají v rámci uspořádání zvaného společnost, nelze redukovat na jednoduché, v úzce sobecké orientaci na vlastní zájem přísně racionální a absolutně vše-vědoucí tvory známé z učebnic ekonomie jako homo economicus, kteří v nepřetržitém procesu ekonomického směřování

Tabulka 1. Míry korelace spokojenosti s celkovým pracovním životem se spokojeností s životem a s ostatními dílčími aspekty kvality života (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

Proměnná v korelaci ke spokojenosti s celkovým pracovním životem	SR	DM	HM
Spokojenost s životem celkově	0,619	0,591	0,645
Spokojenost s psychickou pohodou	0,517	0,484	0,548
Spokojenost se sladěním práce, rodiny, osobního života a vztahů s přáteli	0,482	0,448	0,515
Spokojenost s osobním životem	0,476	0,442	0,509
Spokojenost s rodinným a partnerským životem	0,420	0,383	0,455
Spokojenost se vztahy s přáteli, známými a vzdálenější rodinou	0,403	0,366	0,439
Spokojenost se zdravím	0,364	0,326	0,401

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

Graf 2. Spokojenost s celkovým pracovním životem a spokojenost s hlavním zaměstnáním (% , průměr)

Pozn.: Hodnota průměru je uvedena v závorce. V otázce použita symetrická numerická jedenáctibodová škála od -5 do +5 se středem v 0 byla v souboru přečíslována na škálu od 1 do 11 se středem 6.

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

na dokonale konkurenčních trzích neustále a neúnavně optimalizují a maximalizují svůj užitek při minimalizaci svých nákladů, ekonomické racionalitě jako silnému determinantu lidského jednání se nelze vyhnout. V tomto ohledu je uvedený výsledek vlastně potěšující, protože v sobě skýtá naději, že sebraná data a samotný indikátor spokojenosti s celkovým pracovním životem dávají nějaký smysl.

Pro lepší a přesnější vzhled do vztahů spokojenosti s celkovým pracovním životem ke spokojenosti s ostatními aspekty kvality života a ke spokojenosti se životem celkově se lze podívat na tabulku 1 s korelačními koeficienty spokojenosti s celkovým pracovním životem a ostatními dílčími aspekty kvality života, jakož i se samotnou spokojeností se životem jako takovým.

Údaje v tabulce 1 ukazují, že spokojenost s celkovým pracovním životem vykazuje zřetelnou, statisticky významnou korelaci se spokojeností ve vztahu ke všem dílčím aspektům kvality života a samozřejmě i ke spokojenosti se životem celkově. To je opět v souladu s tím, co by se dalo očekávat. Jak jsme již naznačili v předchozím textu, oblast práce je vždy určitým způsobem svázána s ostatními dílčími aspekty kvality života a vzájemná korelace spokojenosti s těmito dílčími stránkami kvality života tuto vzájemnou propojenost stvrzuje. Navíc, jelikož do subjektivního hodnocení vždy v určité míře vstupují i různé osobnostní a povahové rysy dotázaných, jež způsobují např. větší sklon k optimistickým, nebo naopak pesimistickým

postojům a výpovědím, určitá míra korelace mezi různými spokojenostmi nebo hodnoceními se objevuje prakticky ve všech šetřeních i u mnoha vzájemně nijak nesouvisejících otázek.

Na druhé straně ovšem hodnoty korelačních koeficientů nedosahují žádných extrémních hodnot, jež by mohly zpochybnit smysl indikátoru spokojenosti s celkovým pracovním životem jako svébytné proměnné. Že je naměřená míra korelace jednoznačně nejvyšší⁹ v případě spokojenosti se životem celkově, to opět není žádné překvapení vzhledem k již předeslané skutečnosti, že kvalita pracovního života, již se pokouší zachytit daný indikátor spokojenosti s celkovým pracovním životem, je jednou z klíčových součástí celkové kvality života, kterou se pro změnu pokouší měřit indikátor spokojenosti s životem jako takovým. Relativně silnější provázanost¹⁰ spokojenosti s celkovým pracovním životem se spokojeností s psychickou pohodou, se spokojeností, pokud jde o sladění práce s ostatními stránkami života, a se spokojeností s osobním životem je pak zcela přirozená. Psychická pohoda a osobní život, do něhož jsou mj. explicitně zahrnutý volný čas pro sebe, zájmy a záliby, jsou pracovním životem bezpochyby dotčeny v mnoha směrech, přičemž celkový dopad na ně je jistě silnější, než je tomu v případě samotného rodinného či partnerského života, vztahů s přáteli, známými a vzdálenějšími příbuznými či zdravotním stavem.

Tabulka 2. Míry korelace spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním se spokojeností s životem a s dílčími aspekty kvality života (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

Proměnná v korelaci ke spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním	SR	DM	HM
Spokojenost s celkovým pracovním životem	0,643	0,617	0,668
Spokojenost s psychickou pohodou	0,437	0,401	0,472
Spokojenost s životem celkově	0,433	0,397	0,468
Spokojenost se sladěním práce, rodiny, osobního života a vztahů s přáteli	0,385	0,347	0,421
Spokojenost s osobním životem	0,389	0,351	0,425
Spokojenost s rodinným a partnerským životem	0,363	0,325	0,400
Spokojenost se vztahy s přáteli, známými a vzdálenější rodinou	0,346	0,307	0,384
Spokojenost se zdravím	0,290	0,250	0,329

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

Tabulka 3. Míry korelace spokojenosti s celkovým pracovním životem a spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním u ekonomicky aktivních se spokojeností s životem jako takovým a s ostatními dílčími aspekty kvality života (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

Proměnná v korelaci ke spokojenosti s celkovým pracovním životem a ke spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním	Spokojenost s celkovým pracovním životem – SR [DM; HM]	Spokojenost se současným hlavním zaměstnáním – SR [DM; HM]
Spokojenost s životem celkově	0,617 [0,588; 0,644]	0,437 [0,399; 0,473]
Spokojenost s psychickou pohodou	0,520 [0,486; 0,553]	0,439 [0,401; 0,475]
Spokojenost se sladěním práce, rodiny, osobního života a vztahů s přáteli	0,490 [0,455; 0,524]	0,395 [0,356; 0,433]
Spokojenost s osobním životem	0,481 [0,445; 0,515]	0,399 [0,360; 0,437]
Spokojenost s rodinným a partnerským životem	0,422 [0,384; 0,459]	0,376 [0,336; 0,415]
Spokojenost se vztahy s přáteli, známými a vzdálenější rodinou	0,409 [0,370; 0,446]	0,354 [0,313; 0,393]
Spokojenost se zdravím	0,372 [0,332; 0,411]	0,298 [0,256; 0,339]

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 1847 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kteří mají pouze jeden pracovní poměr nebo jen jednu činnost jako OSVČ, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

Abychom mohli spokojenost s celkovým pracovním životem považovat za samostatný a svébytný indikátor, je třeba se podívat i na jeho vztah ke spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním.¹¹ Ta v základním členění výsledků výzkumu KPŽ 2014 vyzněla poněkud lépe než samotná spokojenost s celkovým pracovním životem (viz graf 2), když průměr spokojenosti byl v tomto případě na jedenáctibodové škále vyšší o 0,51 bodu. Vzájemná korelace mezi spokojeností s celkovým pracovním životem a spokojeností se současným hlavním zaměstnáním je samozřejmě velmi silná (SR=0,643), ale opět nikoli tak, aby to zpochybňovalo autonomii spokojenosti s celkovým pracovním životem jako specifického indikátoru.

Porovnáme-li přitom to, jak spokojenost s celkovým pracovním životem a spokojenost se současným hlavním zaměstnáním korelují se spokojeností se životem jako takovým a s ostatními dílčími aspekty života (viz tabulky 1 a 2), zjistíme, že spokojenost s celkovým pracovním životem je na tyto proměnné vázaná podstatně silněji než spokojenost se současným hlavním zaměstnáním.¹² Jak ukazuje tabulka 3, totéž fakticky beze změny platí i tehdy, pokud vezmeme v úvahu pouze tu část ekonomicky aktivních, jejichž hlavní zaměstnání je jejich jedinou ekonomickou aktivitou, takže rozhodně nemůže platit případná námitka, že odlišnost hodnocení současného hlavního zaměstnání a celkového pracovního života může být dána tím, že lidé občas mívají různé vedlejší pracovní úvazky, vícero nezávislých aktivit nebo kombinaci pracovního úvazku s nějakou nezávislou výdělečnou činností.¹³ Empirická data v tomto ohledu naopak potvrzují oprávněnost sledování spokojenosti s celkovým pracovním životem jako samostatného indikátoru.

Faktory ovlivňující spokojenost s celkovým pracovním životem

Z toho, co bylo uvedeno v předchozí části, je zřejmé, že klíčovým faktorem, který se promítá do spokojenosti s celkovým pracovním životem je spokojenost se současným hlavním zaměstnáním. O vzájemném propojení obou svědčí vysoký korelační koeficient mezi nimi (SR=0,643), přičemž pokud bychom brali v úvahu pouze zaměstnance s jedním pracovním poměrem (N=1582), je tento vztah ještě o trochu silnější (SR=0,651), byť tento rozdíl je při dané velikosti souboru stati-

stický neprůkazný. Jak ukazuje tabulka 4, spokojenost s celkovým pracovním životem celkem jednoznačně významně koreluje také s hodnocením všech dílčích aspektů práce v hlavním zaměstnání, jež jsou zahrnuty do tvorby indikátoru subjektivní kvality pracovního života [Vinopal 2011], i když všechny korelační koeficienty jsou v tomto případě vesměs významně nižší¹⁴ než v případě spokojenosti s hlavním zaměstnáním, což je logické už i jen vzhledem k tomu, že toto hodnocení se specificky vztahovalo právě k hlavnímu současnému zaměstnání. I zde ovšem platí, že obdobné rozdíly se objevují i pokud bereme v potaz jen část ekonomicky aktivních vykonávajících pouze své hlavní zaměstnání, případně pouze zaměstnance pracující v jediném pracovním poměru.

Za pozornost zde ovšem stojí skutečnost, že pořadí dílčích aspektů práce podle výše korelačních koeficientů se u spokojenosti s celkovým pracovním životem poněkud liší od pořadí těchto aspektů v případě spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním, byť samotné pořadí v žebříčku u blízko postavených položek je vesměs dáno rozdíly, jež s ohledem na intervaly spolehlivosti nelze považovat za statisticky signifikantní, takže toto pořadí je třeba brát pouze orientačně.¹⁶ U spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním totiž poměrně jednoznačně nejvyšší míru korelace vykazuje hodnocení toho, zda je práce zajímavá, což významně převážilo i nad hodnocením spravedlivosti odměňování a zřetelně se oddělilo dokonce od výše výdělku, byť v tomto případě se intervaly spolehlivosti korelačních koeficientů částečně překrývají. Naproti tomu u spokojenosti s celkovým pracovním životem jsou korelační koeficienty všech tří zmíněných aspektů prakticky totožné. Určitý vzestup pořadím v případě spokojenosti s celkovým pracovním životem oproti spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním můžeme vidět v případě chování nadřízených k podřízeným, u nefinančních výhod, u mezilidských vztahů, u časové náročnosti a u času na rodinu či na sebe, naopak výrazný propad pořadím můžeme vidět u charakteru pracovního poměru, tj. u toho, jestli je člověk zaměstnancem nebo samostatně činným, případně jestli má pracovní smlouvu na dobu neurčitou nebo naopak určitou, u jistoty zaměstnání, ale do jisté míry i u osobního rozvíjení se pro další uplatnění. Obecně lze říci, že v rámci spokojenosti s celkovým pracovním životem se vzhůru poněkud posouvají ty aspekty práce,

Tabulka 4. Míry korelace spokojenosti s celkovým pracovním životem a spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním s hodnocením dílčích aspektů práce v hlavním zaměstnání zahrnutých do indikátoru subjektivní kvality pracovního života (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

Hodnocení dílčích aspektů práce v hlavním zaměstnání ¹⁵	Spokojenost s celkovým pracovním životem – SR [DM; HM]	Spokojenost se současným hlavním zaměstnáním – SR [DM; HM]
Spravedlivost odměňování	0,529 [0,497; 0,560]	0,605 [0,577; 0,632] (3)
Výše výdělku, platu	0,528 [0,496; 0,559]	0,629 [0,602; 0,655] (2)
Zajímavost	0,527 [0,495; 0,558]	0,657 [0,632; 0,681] (1)
Další vzdělávání a osobní rozvoj	0,488 [0,454; 0,520]	0,564 [0,534; 0,593] (5)
Chování nadřízených k podřízeným	0,475 [0,441; 0,508]	0,538 [0,506; 0,568] (8)
Rozvíjení se pro další uplatnění	0,446 [0,410; 0,480]	0,583 [0,554; 0,611] (4)
Samostatnost	0,445 [0,409; 0,479]	0,550 [0,519; 0,580] (7)
Mezilidské vztahy	0,441 [0,405; 0,475]	0,507 [0,474; 0,539] (9)
Jistota zaměstnání	0,407 [0,370; 0,443]	0,556 [0,525; 0,585] (6)
Technické vybavení	0,392 [0,355; 0,428]	0,502 [0,469; 0,534] (10)
Nefinanční výhody	0,386 [0,348; 0,422]	0,442 [0,406; 0,476] (15)
Rozložení pracovní doby, denní, týdenní	0,382 [0,344; 0,419]	0,459 [0,424; 0,493] (12)
Vztahy s kolegy	0,370 [0,332; 0,407]	0,458 [0,423; 0,492] (13)
Časová náročnost	0,368 [0,330; 0,405]	0,417 [0,380; 0,452] (18)
Úroveň bezpečnosti a ochrany zdraví	0,360 [0,322; 0,397]	0,458 [0,423; 0,492] (13)
Dostatek času na rodinu, na sebe	0,359 [0,320; 0,396]	0,420 [0,383; 0,455] (17)
Čistota, pořádek a hygiena	0,337 [0,298; 0,375]	0,421 [0,385; 0,456] (16)
Charakter pracovního poměru	0,329 [0,290; 0,367]	0,473 [0,439; 0,506] (11)

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

kteří do značné míry souvisí s mimopracovními aspekty kvality života (vztahy, čas na rodinu i na sebe, psychickou pohodu, ale i životní úroveň, což platí o finančním odměňování a nefinančních výhodách), a naopak pokles pořadí se vesměs týkal položek více spojených se samotným hlavním zaměstnáním a jeho bezprostřední atraktivitou pro respondenta, jako je kromě samotné zajímavosti práce jistota zaměstnání nebo charakter pracovního poměru.

To jsou ovšem jen nuance, které víceméně jen dokreslují to, co je zřejmé již z předchozí části textu, a sice to, že do spokojenosti s celkovým pracovním životem se podstatně silněji než do spokojenosti s hlavním zaměstnáním promítají dopady pracovního života na kvalitu života jako takovou a na její mimopracovní složky. To jednoznačně ukázaly již vesměs statisticky významně vyšší korelační koeficienty ve vztahu spokojenosti s celkovým pracovním životem k těmto proměnným (viz tabulku 1) v porovnání s analogickými protějšky v případě spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním

(viz tabulku 2), a to i za situace, kdy hlavní zaměstnání představuje jedinou ekonomickou aktivitu (viz tabulku 3).

Spokojenost s celkovým pracovním životem vykazuje oproti spokojenosti s hlavním zaměstnáním silnější korelaci i se subjektivním hodnocením životní úrovně domácnosti¹⁷, a to opět i tehdy, pokud budeme brát v úvahu pouze ty, jejichž hlavní zaměstnání je jejich jedinou ekonomickou aktivitou.¹⁸ Na první pohled paradoxně přitom naopak spokojenost se současným hlavním zaměstnáním je oproti spokojenosti s celkovým pracovním životem zřetelně silněji korelována s osobním příjmem, a to s příjmem nejen z hlavního zaměstnání, ale i celkově (viz tabulku 5). Relativně menší, statisticky nikoli významný rozdíl při celkově nižší úrovni korelace se pak objevuje v případě celkového příjmu domácnosti respondenta, který je na druhou stranu o poznání silněji korelován s hodnocením životní úrovně domácnosti (SR=0,371, interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,339 do 0,402) než individuální čistý měsíční příjem dotázaného, ať už celkový

Tabulka 5. Míry korelace spokojenosti s celkovým pracovním životem a spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním s příjmem (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

	Spokojenost s celkovým pracovním životem – SR [DM; HM]	Spokojenost se současným hlavním zaměstnáním – SR [DM; HM]
Čistý měsíční příjem z hlavního zaměstnání	0,342 [0,303; 0,380]	0,411 [0,374; 0,447]
Čistý měsíční příjem respondenta celkově	0,344 [0,305; 0,382]	0,404 [0,367; 0,440]
Čistý měsíční příjem domácnosti respondenta	0,270 [0,229; 0,310]	0,296 [0,256; 0,335]

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

Tabulka 6. Míry korelace spokojenosti s celkovým pracovním životem a spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním s výskytem některých rizikových nebo negativních vlivů v hlavním zaměstnání (Spearmanův koeficient pořadové korelace – SR, DM, SM – interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 %)

Jak často se vyskytují následující vlivy v současném hlavním zaměstnání? ²⁴	Spokojenost s celkovým pracovním životem – SR [DM; HM]	Spokojenost se současným hlavním zaměstnáním – SR [DM; HM]
Vibrace z ručního nářadí, strojů atd.	-0,149 [-0,191; -0,106]	-0,124 [-0,167; -0,081]
Velký hluk	-0,179 [-0,221; -0,137]	-0,160 [-0,202; -0,117]
Vysoká teplota	-0,173 [-0,215; -0,130]	-0,153 [-0,195; -0,110]
Nízká teplota	-0,159 [-0,201; -0,116]	-0,145 [-0,187; -0,102]
Vdechování par, kouře či prachu	-0,175 [-0,217; -0,132]	-0,134 [-0,176; -0,091]
Vdechování nebezpečných látek, chemikálií	-0,104 [-0,147; -0,061]	-0,079 [-0,115; -0,036]
Manipulace s nebezpečnými výrobky či látkami	-0,124 [-0,167; -0,081]	-0,092 [-0,135; -0,049]

Zdroj: KPŽ 2014, CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., 19. 5. - 23. 6. 2014, 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let, kvótní výběr, osobní rozhovor tazatele s respondentem.

(SR=0,320, interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,280 do 0,359), nebo z hlavního zaměstnání (SR=0,309, interval spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,269 do 0,348). To ovšem není zase až tak překvapivé, protože subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti je samo o sobě mnohem komplexnějším ukazatelem než pouhou projekcí příjmové situace domácnosti [Červenka 2013], která se do ní sice vždy významně promítá, ale která ve vztahu k subjektivnímu hodnocení životní úrovně domácnosti není natolik robustním faktorem, jak by se dalo očekávat, což ostatně dokládají i uvedené korelační koeficienty dosahující hodnoty hluboko pod úroveň 0,5.¹⁹ Naopak subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti je silně korelováno s celkovou životní spokojeností (SR=0,563), což tento ukazatel zřetelně a silně propojuje se subjektivně vnímanou kvalitou života.

Podobně jako s hodnocením dílčích aspektů práce v hlavním zaměstnání, jež jsou zahrnuty do indikátoru subjektivní kvality pracovního života, to vypadá i s většinou dalších otázek, jež byly ve výzkumu KPŽ 2014 zaměřeny na hodnocení hlavního zaměstnání a na jeho dopady na život respondenta. Spokojenost s celkovým pracovním životem s těmito otázkami vesměs významně korelovala, avšak korelace těchto otázek se samotnou spokojeností s hlavním zaměstnáním, případně s podobně laděným hodnocením hlavního zaměstnání²⁰, jež v některých případech diferencovalo jiné proměnné více než spokojenost s hlavním zaměstnáním, byla obvykle o něco vyšší, byť mnohdy šlo o rozdíl malý a statisticky nevýznamný.²¹

Trochu odlišná je ovšem situace u otázky sledující výskyt určitých negativních nebo rizikových vlivů v hlavním zaměstnání, která v tomto ohledu představuje poněkud zvláštní výjimku (viz tabulku 6). Ani tady zaznamenané rozdíly v úrovni korelačních koeficientů nejsou nijak velké a individuálně nejsou statisticky významné, ale u všech zkoumaných položek, kde spokojenost se současným hlavním zaměstnáním a spokojenost s celkovým pracovním životem vykazovaly statisticky významnou negativní korelaci s výskytem těchto vlivů²², byla korelace s celkovým pracovním životem systematicky o něco vyšší než v případě spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním a rovněž i u hodnocení současného hlavního zaměstnání. Proč tomu tak je, je dosti obtížné vysvětlit, zvláště když u podobné otázky používající stejnou škálu, kde se zkoumá výskyt některých jevů či situací v souvislosti

s hlavním zaměstnáním jako jednání s lidmi, riziková práce ohrožující zdraví a bezpečnost, setrvání v bolestivých či únavných polohách, nošení nebo manipulace těžkých břemen či opakující se pohyby ruky nebo paže nic podobného nevidíme. Jedním z možných vysvětlení může být to, že zkoumané vlivy, jako jsou vibrace z ručního nářadí či strojů atd., hluk, vysoká teplota, nízká teplota, vdechování par, kouře nebo prachu, vdechování nebezpečných látek, jako např. chemikálií, a manipulace nebo doteky s nebezpečnými výrobky nebo látkami, mohou být spíše vnímány jako záležitost prostředí a podmínek práce, jež ale bezprostředně nesouvisejí s prací samotnou, takže do samotného hodnocení současného hlavního zaměstnání nevstupují tak výrazně, jako do širší spokojenosti s celkovým pracovním životem. Je ale třeba zde přiznat, že v tomto případě se jedná o typické ad hoc vysvětlení konstruované na základě konfrontace s nepředpokládaným výsledkem.²³

Podrobnější analýza rovněž ukázala, že existují významné rozdíly ve spokojenosti s celkovým pracovním životem v závislosti na tom, zda jsou dotázáni zaměstnanci nebo samostatně činní a zda mají jeden nebo více pracovních poměrů. Obecně platí, že spokojenější jsou ti, kdo ve své hlavní nebo i vedlejší činnosti jsou samostatně činní, přičemž mohou mít i více aktivit jak samostatně, tak i v zaměstnaneckém poměru. Naopak méně spokojeni jsou v průměru ti, kdo jsou pouze zaměstnanci, přičemž ve větší míře to platí pro ty, kdo najednou pracují ve více poměrech. I v tomto případě ovšem platí, že obdobné rozdíly se objevují i z hlediska spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním.

Podobně tak se objevují významné rozdíly i z hlediska pružnosti pracovní doby, respektive možnosti si samostatně určovat svoji pracovní dobu, a z hlediska úpravy pracovního režimu, kde spokojenějšími jsou lidé s normální pravidelnou pracovní dobou, zatímco menší spokojenost vyjadřují v průměru ti, kdo pracují na turnusy a ve směnném provozu, což se ale znovu odráží ještě výrazněji v samotné spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním. Totéž platí i pro soulad kvalifikačních předpokladů práce s dosaženým vzděláním (spokojenější jsou ti, jejichž práce kvalifikačně odpovídá jejich nejvyššímu dosaženému vzdělání) a pro samotné vzdělání (spokojenost s celkovým pracovním životem roste spolu se stupněm nejvyššího dokončeného vzdělání) s tím, že tyto faktory analogicky a ještě v trochu vyšší míře diferencují i spoko-

jenost se současným hlavním zaměstnáním. Obdobná situace nastává i v případě členění z hlediska pracovní pozice v současném zaměstnání a z hlediska odvětví. Je proto nanejvýš pravděpodobné, že tyto dílčí faktory se do spokojenosti s celkovým pracovním životem plně promítají už prostřednictvím spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním a z hlediska spokojenosti s celkovým pracovním životem nemají samostatně v nezávislosti na hodnocení současného hlavního zaměstnání, respektive na spokojenosti s ním větší vliv.

Závěr

Empirická data z výzkumu ekonomicky aktivní populace ČR KPŽ 2014 celkem jednoznačně potvrzují oprávněnost sledování spokojenosti s celkovým pracovním životem jakožto autonomního indikátoru, který na obecnější úrovni souhrnně měří kvalitu pracovního života. Data ukázala, že spokojenost s celkovým pracovním životem je na jedné straně zřetelně oddělena od celkové spokojenosti s životem, na druhé straně že je oddělena i od spokojenosti vázané na současné (hlavní) zaměstnání, přičemž je na celkovou spokojenost s životem

i na spokojenost se všemi dílčími aspekty kvality života mimo oblast práce vázána podstatně silněji než pouhá spokojenost se současným hlavním zaměstnáním. To ukazuje, že obě tyto roviny spokojenost s celkovým pracovním životem překlenuje a navzájem propojuje.

Do spokojenosti s celkovým pracovním životem se jako klíčový faktor promítá konkrétní spokojenost se současným (hlavním) zaměstnáním, jejímž prostřednictvím se do spokojenosti s celkovým pracovním životem promítá i hodnocení většiny dílčích aspektů současné práce. To, co spokojenost s celkovým pracovním životem odděluje od spokojenosti se současným zaměstnáním, jsou zřejmě obecně dopady pracovního života do kvality života jako takové a do mimopracovní sféry.²⁵ Určitý samostatný význam pro formování spokojenosti s celkovým pracovním životem může mít i výskyt některých potenciálně rizikových nebo negativních vlivů a jevů v současném (hlavním) zaměstnání, které se podle výsledků empirického šetření poněkud silněji promítají do spokojenosti s celkovým pracovním životem než do spokojenosti se současným (hlavním) zaměstnáním.

literatura

- Brickman, Philip, Dan Coates, Ronnie J. Janoff-Bulman. 1978. „Lottery Winners and Accident Victims: Is Happiness Relative?“ *Journal of Personality and Social Psychology* 36 (8): 917–927, <http://dx.doi.org/10.1037//0022-3514.36.8.917>.
- Čadová, Naděžda, Michal Paleček (eds.). 2006. *Jak je v Česku vnímána práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Červenka, Jan. 2010. „Jsme ze zvyku sociálněekonomickými pesimisty?“ Pp. 48–64 in Hana Maříková, Tomáš Kostecký, Tomáš Lebeda, Markéta Škodová (eds.). *Jaká je naše společnost?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Červenka, Jan. 2013. „Ekonomika a veřejné mínění: Koresponduje subjektivní hodnocení s reálným vývojem?“ *Naše společnost* 11 (2): 53–69.
- Červenka, Jan. 2015a. „Spokojenost se stavem ve vybraných oblastech veřejného života – únor 2015.“ *Tisková zpráva CVVM z 5. 3. 2015* [online]. Praha: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i. [cit. 1. 6. 2015]. Dostupné z <http://tinyurl.com/nuj6eu7>
- Červenka, Jan. 2015b. „Občané o hospodářské situaci ČR a o životní úrovni svých domácností – únor 2015.“ *Tisková zpráva CVVM z 2. 3. 2015* [online]. Praha: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i. [cit. 1. 6. 2015]. Dostupné z <http://tinyurl.com/p638yxm>.
- Danna, Karen, Ricky W. Griffin. 1999. „Health and Well-Being in the Workplace. A Review and Synthesis of the Literature.“ *Journal of Management* 25 (3): 357–384, <http://dx.doi.org/10.1177/014920639902500305>.
- Diener, Ed, Eunkook M. Suh, Richard E. Lucas, Heidi L. Smith. 1999. „Subjective Well-Being: Three Decades of Progress.“ *Psychological Bulletin* 125 (2): 276–302, <http://dx.doi.org/10.1037//0033-2909.125.2.276>.
- Dolan, Paul, Tessa Peasgood, Mathew White. 2008. „Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on the Factors Associated with Subjective Well-being.“ *Journal of Economic Psychology* 29 (1): 94–122, <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2007.09.001>.
- Eid, Michael, Randy J. Larsen (eds.). 2008. *Science of Subjective Well-being*. New York: Guilford Press.
- Mareš, Petr. 2004. „Od práce emancipující k práci mizející.“ *Sociologický časopis* 40 (1): 37–48.
- Večerník, Jiří. 2012. „Subjektivní indikátory blahobytu: přístupy, měření a data.“ *Politická ekonomie* 60 (3): 291–308.
- Veenhoven, Ruut. 1993. *Happiness in Nations: Subjective Appreciation of Life in 56 Nations 1946–1992*. Rotterdam: RISBO.
- Vinopal, Jiří. 2011. „Indikátor subjektivní kvality pracovního života.“ *Sociologický časopis* 47 (5): 937–965.

poznámky

- ¹ Projekt TD020046 řešený Výzkumným ústavem bezpečnosti práce, v. v. i., ve spolupráci se Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i. Tento text vznikl s podporou tohoto projektu.
- ² Výzkum: Kvalita pracovního života 2014 (KPŽ 2014); realizátor: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i.; sběr dat: 19. 5. – 23. 6. 2014; velikost a reprezentativita souboru: 2029 respondentů z ekonomicky aktivní populace ČR ve věku 18-64 let; metoda výběru: kvótní výběr; způsob dotazování: osobní rozhovor tazatele s respondentem.
- ³ Znění otázky: „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen se svým celkovým pracovním životem?“ Možnosti odpovědi: číselné hodnoty na škále od -5 do +5, kde -5 znamená „naprosto nespokojen“ a +5 znamená „naprosto spokojen“.
- ⁴ Na jedenáctibodové škále měřená spokojenost, podobně jako důvěra (se škálou „naprosto nedůvěřuje“ – „naprosto důvěřuje“), hodnotící proměnné se škálou „velmi špatná/-ý/-é“ – „velmi dobrá/-ý/-é“ a podobně, tj. fakticky proměnné s přirozeně symetrickou škálou se zápornou a kladnou polohou a logickým neutrálním středem, používaly ve výzkumu na kartách předkládaných respondentům číselné hodnoty od -5 do +5 s nulou jako neutrálním středem. U proměnných, kde z logiky věci taková symetrie neexistuje, protože negativní poloha nedává věcně smysl, jako např. u přisuzované důležitosti určité oblasti nebo u pravděpodobnosti dobrovolné změny současného pracovního místa, případně u hodnocení charakteru práce z hlediska náročnosti, pestrosti a podobně, pak používaly škály s číselnými hodnotami od 0 („naprosto nedůležité“, „je to vyloučeno“, „snadná“, „monotónní“) do 10 („naprosto zásadní“, „je to jisté“, „náročná“, „různorodá“), což v obou případech nejlépe konvenuje s představou respondentů o dané jedenáctibodové škále, v jejímž rámci mají hodnotit určitou otázku. V samotném datovém souboru byly ovšem z praktických důvodů (eliminace záporných hodnot a nul, jež při některých operacích mohou činit potíže, srovnatelnost průměrů jednotlivých veličin) prvně jmenované proměnné převedeny na hodnoty od 1 do 11 a totéž je vhodné pro zjednodušení učinit i v případě nesymetrických škál. Všechny hodnoty průměrů, jež se objevují v tomto textu, se vztahují k takto upraveným proměnným.
- ⁵ Tato skutečnost byla v praxi kromě jiného již nejednou neplánovaně ověřena zásluhou chyb, k nimž bohužel někdy dojde při přípravě, formátování a tisku dotazníků či karet. Vzniklé rozdíly se mohou případ od případu lišit v závislosti na okolnostech a na položené otázce, ale autor tohoto textu se setkal s případem, kdy takto způsobená odchylka v krajních kategoriích činila řádově asi deset procentních bodů oproti dlouhodobě obvyklým výsledkům.
- ⁶ O tom svědčil i již výše zmíněný případ dvou podobných otázek zkoumajících spokojenost s prací na sedmibodové škále, kde u té, jež používala číselnou škálu od 1 do 7 s popisem pouze u krajních kategorií, bylo v porovnání s druhou otázkou nesrovnatelně nižší zastoupení respondentů v kategoriích reprezentujících spokojenost a vyšší podíly se objevovaly ve středu a v části škály reprezentující nespokojenost [Čadová, Paleček 2006]. Že toto „rovnoměrnější“ rozložení odpovědí v rámci škály bylo primárně důsledkem kognitivní chyby části respondentů, kteří by se normálně zařadili do části škály reprezentující spokojenost, pokud by byly kategorie popsány nebo pokud by oni rozpoznali, že škála je symetrická se střední kategorií reprezentující neutrální postoj (ani spokojen, ani nespokojen, napůl spokojen, napůl nespokojen či jinak podobně), je celkem nabíledni. Podobný problém se ale objevil např. i v případě otázek sledujících sympatie či nesympatie k různým národům prostřednictvím sedmibodové číselné škály, kde se výsledky výrazně lišily od výsledků v případě použití stejné otázky se sedmibodovou škálou popsanou v celém rozsahu.
- ⁷ Podrobněji viz poznámku pod čarou č. 4.
- ⁸ Znění otázky: „Kdybyste měl zhodnotit svou celkovou životní spokojenost v této době, kam byste se umístil na škále v rozmezí od -5, což znamená naprosto nespokojen, po +5, což je naprosto spokojen?“
- „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen se svým celkovým pracovním životem?“
- „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen se svým rodinným nebo partnerským životem?“
- „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen se svým osobním životem, kam řadíme volný čas pro sebe, zájmy a záliby, atp.?“
- „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen s tím, jak se Vám daří udržovat své vztahy s přáteli, známými, vzdálenější rodinou?“
- „A do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen s tím, jak se Vám toto vše - práce, rodina, osobní život a vztahy s přáteli - daří skloubit dohromady?“
- „Do jaké míry jste nespokojen nebo spokojen se svým zdravím, zdravotním stavem?“
- „Jak byste zhodnotil svou současnou celkovou psychickou pohodu?“
- ⁹ Že se od ostatních korelačních koeficientů odlišuje statisticky signifikantně, o tom svědčí v tabulce rovněž uvedené intervaly spolehlivosti. Žádný z intervalů v případě korelačních koeficientů týkajících se spokojenosti s dílčími aspekty života ve vztahu ke spokojenosti s celkovým pracovním životem se s intervalem spolehlivosti korelačního koeficientu spokojenosti se životem celkově ve vztahu ke spokojenosti s celkovým pracovním životem nepřekrývá.
- ¹⁰ Vypočítané intervaly spolehlivosti opět dokládají, že jde o statisticky významný rozdíl mezi oběma skupinami indikátorů.
- ¹¹ Znění otázky: „Do jaké míry jste celkově nespokojen nebo spokojen se svým současným hlavním zaměstnáním?“
- ¹² Srovnání intervalů spolehlivosti jednotlivých korelačních koeficientů ukazuje, že v případě spokojenosti se životem celkově, spokojenosti s psychickou pohodou, spokojenosti se sladěním práce, rodiny, osobního života a vztahů s přáteli a spokojenosti s osobním životem jde jednoznačně o statisticky významný rozdíl, u zbývajících tří položek se na hladině významnosti 95 % objevují nepatrné průniky intervalů spolehlivosti, jež by při snížení hladiny významnosti na 90 % zmizely, takže i zde můžeme předpokládat, že jde o rozdíly signifikantní.
- ¹³ Spokojenost s celkovým pracovním životem ve skupině dotázaných, kteří mají jen jeden zaměstnanecký poměr, případně provozují jen jednu nezávislou činnost (N=1847), se od spokojenosti v rámci celého souboru lišily jen minimálně. Průměr spokojenosti s celkovým pracovním životem v této skupině činil 7,67, tj. o pouhé dvě setiny méně, spokojenost se současným hlavním zaměstnáním se pak v rámci této skupiny lišila od celého souboru jen o jednu setinu a dosahovala průměrnou hodnotu 8,19.
- ¹⁴ Výjimky v tomto ohledu tvoří časová náročnost práce, nefinanční výhody a dostatek času na rodinu a na sebe, kde se intervaly spolehlivosti korelačních koeficientů z menší části překrývaly, nepatrný a v podstatě zcela zanedbatelný nenulový průnik se objevuje i u chování nadřízených k podřízeným a mezilidských vztahů.
- ¹⁵ Znění otázky: „Nyní Vám budu ještě jednou předčítat aspekty pracovního života, jako před chvílí. Tentokrát ale půjde o to, abyste jimi zhodnotil své současné hlavní zaměstnání, práci. Pokuste se vždy zamyslet pouze nad tím bodem, který Vám přečtu, a zhodnoťte, zda je z tohoto pohledu Vaše současné hlavní zaměstnání špatné nebo dobré. Použijte rozmezí od -5 do +5, kde -5 znamená velmi špatné a +5 velmi dobré. a) Jak hodnotíte výši svého výdělku, platu nebo mzdy, b) spravedlivost odměňování Vašich pracovních výsledků? c) Nefinanční výhody plynoucí z Vaší práce (např. stravování, naturálie, dovolená, firemní auto, telefon, apod.)? d) Jak v rámci Vaší práce hodnotíte své vztahy s kolegy, e) chování osob ve vyšším postavení (nadřízení, zákazníci atp.) k těm s nižším postavením, f) celkové mezilidské vztahy v prostředí Vaší práce? g) Jak hodnotíte celkovou časovou náročnost Vašeho hlavního zaměstnání, h) rozložení pracovní doby hlavního zaměstnání během dne či týdne? i) Jak hodnotíte to, kolik Vám hlavní zaměstnání umožňuje mít času na Vaši rodinu, zájmy a odpočinek? j) Jak hodnotíte to, jak je práce ve Vašem hlavním zaměstnání zajímavá, k) jaké vám

tato práce umožňuje možnosti dalšího vzdělávání a osobního rozvoje, l) míru toho, jak si můžete sám rozhodovat o pracovních úkolech, samostatně organizovat práci? m) Jak hodnotíte charakter Vašeho pracovního poměru, tj. zda jde o poměr na dobu neurčitou, či určitou, že jste OSVČ atp.? n) Jak hodnotíte jistotu Vašeho současného hlavního zaměstnání? o) Jak hodnotíte šance a možnosti dalšího uplatnění na trhu práce, které Vám Vaše současné hlavní zaměstnání dává? p) Jak hodnotíte úroveň bezpečnosti a ochrany zdraví při výkonu práce ve Vašem hlavním zaměstnání, q) technické vybavení při výkonu Vaší práce? r) Jak hodnotíte čistotu, pořádek a hygienu při výkonu Vaší práce?"

¹⁶ Např. od prvních tří položek řazených podle korelačního koeficientu ve vztahu ke spokojenosti s celkovým pracovním životem, jež mají korelační koeficient prakticky totožný (viz první sloupec tabulky 4), se statisticky významně liší až šestá položka v pořadí, podobně tak od čtvrté položky v pořadí se statisticky významně liší až devátá atd. Položky od desátého místa výše z hlediska řazení podle korelačního koeficientu ve vztahu ke spokojenosti s celkovým pracovním životem pak na hladině významnosti 95 % mají navzájem všechny alespoň malý nenulový průnik v rámci intervalů spolehlivosti příslušných korelačních koeficientů, takže rozdíly mezi nimi nejsou na této hladině významnosti jednoznačně signifikantní. U pořadí podle korelačního koeficientu ve vztahu ke spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním (viz druhý sloupec tabulky 4) je to podobné, byť zde jsou rozdíly v korelačních koeficientech v průměru vyšší a je mezi nimi víc signifikantních rozdílů. Např. první položka, již je „zajímavost“, se už významně liší od třetí v pořadí „spravedlivosti odměňování“, od druhé „výše výdělků“ se významně liší pátá položka „další vzdělávání a osobní rozvoj“, od třetí „spravedlivosti odměňování“ se významně liší osmá položka „chování nadřízených k podřízeným“ atd. Položky od jedenáctého místa se pak vždy alespoň částečně překrývají, pokud jde o intervaly spolehlivosti jejich korelačních koeficientů, takže rozdíly mezi nimi nejsou na dané hladině významnosti signifikantní.

¹⁷ Znění otázky: „Jak byste zhodnotil životní úroveň Vaší domácnosti? Je podle Vás špatná nebo dobrá?“ (Hodnocení na jedenáctibodové škále „velmi špatná“ = -5, „velmi dobrá“ = +5.)

V případě spokojenosti s celkovým pracovním životem SR dosahoval hodnoty 0,554 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,523 do 0,583), u spokojenosti se současným hlavním zaměstnáním to bylo 0,483 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,449 do 0,516).

¹⁸ V případě ekonomicky aktivních s jedinou aktivitou (N=1847) analogické hodnoty SR činily 0,562 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,530 do 0,592) a 0,492 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,457 do 0,526), u samotných zaměstnanců s jediným pracovním poměrem (N=1582) to bylo 0,557 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,522 do 0,590) a 0,479 (s intervalem spolehlivosti na hladině významnosti 95 % od 0,440 do 0,516).

¹⁹ Tuto hodnotu zpravidla nedosahují ani korelační koeficienty u podobných otázek v případě celopopulačních šetření zahrnujících i ekonomicky neaktivní obyvatele, jako jsou důchodci a nezaměstnaní, jejichž příjmová a sociální situace je výrazně horší než u ekonomicky aktivní populace. Výrazněji korelační koeficienty ve vztahu příjmu a subjektivního hodnocení životní úrovně domácnosti zpravidla nezvyšují ani žádná úprava příjmu, která zohlední složení domácnosti. V daném případě všechny pokusy autora o takový přepočít vedly pouze ke snížení korelačního koeficientu mezi celkovým příjmem domácnosti a subjektivním hodnocením její životní úrovně, což je důvod, proč je v textu použito celkový příjem domácnosti bez jakýchkoli úprav.

²⁰ Znění otázky: „Když vezmete v úvahu celkovou situaci na pracovním trhu v České republice, jak hodnotíte své současné hlavní zaměstnání? Řekl byste, že celkově vzato máte špatnou nebo dobrou práci?“ (Hodnocení na jedenáctibodové škále „velmi špatná“ = -5, „velmi dobrá“ = +5.)

²¹ Např. u hodnocení vlivu hlavního zaměstnání na zdraví respondenta se korelace se spokojeností s celkovým pracovním životem (SR=0,402) od korelace se spokojeností se současným hlavním zaměstnáním (SR=0,409) prakticky nelišila. Nevýrazné rozdíly se objevily i u některých otázek zaměřených na charakter práce v hlavním zaměstnání, když např. u psychické snadnosti nebo náročnosti práce v hlavním zaměstnání se neobjevil žádný jednoznačný vztah ke spokojenosti s hlavním zaměstnáním nebo ke spokojenosti s pracovním životem celkově a u jiných položek byly korelace sice statisticky signifikantní, ale poměrně slabé, přičemž položka zaměřená na fyzickou snadnost či náročnost práce v hlavním zaměstnání jako jedna z mála vykázala

v absolutním vyjádření nepatrně vyšší korelační koeficient ve vztahu ke spokojenosti s celkovým pracovním životem (SR=-0,221) oproti spokojenosti s hlavním zaměstnáním (SR=-0,210). Avšak hodnocení hlavního zaměstnání i v tomto případě vykazovalo o něco vyšší míru korelace (SR=-0,257) než spokojenost s celkovým pracovním životem, byť ani tento rozdíl nebyl statisticky signifikantní.

²² V případě rentgenového záření a radioaktivního záření se významná korelace neprojevila zřejmě v důsledku minimálního výskytu (98,2 % respondentů uvedlo, že nikdy nebo téměř nikdy se s tím ve svém hlavním zaměstnání nesesetká). Jejich výskyt je navíc omezen na specifická odvětví (medicína, energetika), kde je zpravidla úroveň spokojenosti vyšší.

²³ Z dalších otázek zaměřených na výskyt negativních jevů na pracovišti v souvislosti s hlavním zaměstnáním se trochu vyšší sepětí mezi celkovým pracovním životem a tímto jevem oproti celkové spokojenosti s hlavním zaměstnáním objevil u vyžadování takových pracovních aktivit, které znamenají porušování předpisů, nařízení či zákonů, a také v případě fyzického napadení spolupracovníky. Obojí lze chápat jako určité excesy, které nejsou až tak spojeny se samotným zaměstnáním, což by mohlo vysvětlovat podobně jako u již uváděných vlivů, proč se to silněji promítá do širšího ukazatele spokojenosti s celkovým pracovním životem, ovšem na druhé straně u jiných negativních jevů, jež by mohly být vnímány podobně, jako u šikany, u diskriminace, výhrůžek a jiných, se to podobným způsobem neprojevilo. Celkové rozdíly v úrovni korelace zde přitom nejsou velké a při dané velikosti souboru nejsou signifikantní.

²⁴ Znění otázky: „Vyjádřete prosím na této stupnici, jak často se při práci ve Vašem hlavním zaměstnání objevují následující vlivy? a) Vibrace z ručního nářadí, strojů atd., b) hluk tak velký, že musíte zvýšit hlas, když chcete něco říci, c) vysoká teplota, při které se potíte, d) nízká teplota, při které je vám chladno, e) vdechování par, kouře nebo prachu, f) vdechování nebezpečných látek, jako např. chemikálií, g) manipulace nebo doteky s nebezpečnými výrobky nebo látkami, h) rentgenové záření, radioaktivní záření.“ Možnosti odpovědí: nikdy, téměř nikdy, asi 1/2 času, asi 1/3 času, téměř stále, stále.

²⁵ O tom, že spokojenost s celkovým pracovním životem významně ovlivňuje spokojenost s životem celkově, není důvod jakkoli pochybovat. Je ale korektní uvést, že kauzální vztah mezi spokojeností v pracovní sféře a spokojeností v životě celkově nemusí být a pravděpodobně ani není zcela jednosměrný. Může platit i to, že lidé, kteří jsou spokojeni nebo naopak nespokojeni ve svém osobním životě, se svými vztahy, s rodinným zázemím a podobně, mohou tuto svoji spokojenost či nespokojenost zpětně promítat do hodnocení svého pracovního života. Tomu do jisté míry nasvědčuje např. i rozdíl v průměru spokojenosti s celkovým pracovním životem mezi sezdánými (průměr 7,92) a rozvedenými (průměr 7,27), případně ovdovělými (průměr 7,41) respondenty. Analogické rozdíly z hlediska rodinného stavu lze vidět i v případě spokojenosti s hlavním zaměstnáním: sezdání (průměr 8,50) jsou v průměru spokojenější než rozvedení (průměr 7,96) nebo ovdovělí (průměr 7,64). Pravděpodobně zde platí to, že pracovní i mimopracovní oblast života do jisté míry fungují jako spojené nádoby, které se v určitém poměru ovlivňují navzájem.